

О. І. Коропецька,

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці

МІЖКОНЦЕПТНІ КОРЕЛЯЦІЇ У КОНЦЕПТОСИСТЕМІ СУЧАСНОГО АНГЛОМОВНОГО КООПЕРАТИВНОГО ПАРЕНТАЛЬНОГО ДИСКУРСУ

У статті розглянуті ключові концепти кооперативного типу сучасного англomовного парентального дискурсу та встановлені кореляційні зв'язки між ними.

Ключові слова: автохтонний концепт, коефіцієнт кореляції, кооперативний дискурс, парентальний дискурс.

В статье рассмотрены ключевые концепты кооперативного типа современного англоязычного парентального дискурса и установлены корреляционные связи между ними.

Ключевые слова: автохтонный концепт, коэффициент корреляции, кооперативный дискурс, парентальный дискурс.

The article describes the key concepts of the cooperative type of the modern English parental discourse and establishes correlations between them.

Keywords: autochthonous concept, correlation coefficient, cooperative discourse, parental discourse.

Когнітивно-дискурсивна парадигма є флагманом мовознавчих досліджень останніх десятиліть з огляду на її антропоцентричний вектор та інтегрований підхід до двох основних функцій мови – пізнавальної та комунікативної. У її межах дискурсом вважається «... усний чи писемний текст з конкретною когнітивною, антропологічно зумовленою семантикою» [1, с. 105–106]. Наявність в основі дискурсу когнітивних структур – фіксованих форм ментального досвіду (концептів, когнітивних схем) – вводить у фокус досліджень лінгвокогнітивний аспект дискурсу [7, с. 38–39].

Парентальний дискурс, як комунікація між мовцями зі статусними ролями батьків та дітей, у когнітивно-дискурсивному контексті постає привабливим об'єктом наукових розвідок (А. А. Бігарі, В. В. Козлова, О. М. Галапчук, А. А. Семенюк, Л. В. Солощук, І. М. Осовська).

Метою дослідження визначаємо виявлення міжконцептуальних кореляцій в концептосистемі кооперативного типу сучасного англomовного парентального дискурсу (далі – САПД). **Завдання** дослідження зумовлені його метою та включають встановлення сили кореляційних зв'язків між автохтонами конфліктного типу САПД. **Об'єктом** дослідження є автохтонні концепти САПД як конститuentи його концептосистеми, а **предметом** – взаємозв'язки між ними. Недостатня дослідженість концептуальних структур, що забезпечують парентальний дискурс, дозволяє говорити про актуальність роботи.

Сімейний дискурс належить до сфери побутового спілкування, і, у свою чергу, складається з таких складових, як парентальний дискурс (комунікація між батьками та дітьми), матримоніальний (комунікація між чоловіком та дружиною) та сіблінговий (комунікація між рідними братами та сестрами) [Борисова 2005, цит. за Проценко: 8].

Для аналізу механізмів взаємодії комунікативних намірів мовців у сімейному дискурсі виділяють два його типи: кооперативний та конфронтативний, або конфліктний. Кооперативний дискурс характеризується узгодженістю (або нейтральністю) інтенцій комунікантів та спрямованістю на реалізацію спільної мети. Сюди ж відносять і комунікацію, що відбувається в інтересах хоча б одного з комунікантів та не викликає спротиву з боку іншого. У кооперативному типі виділяють підтипи: консенсусний (наявні сигнали співпраці з боку обох мовців) та координуючий, що розвивається в інтересах одного з комунікантів (як правило того, що наділений ширшими комунікативними повноваженнями). У свою чергу координуючий підтип представлений двома видами: маніпулятивним, мета якого – домогтися змінити поведінку чи дії адресата, та інформативним, мета якого – отримати інформацію. Конфронтативний дискурс характеризується розбіжністю вихідних інтенцій комунікантів та спрямований на вербалізацію конфлікту інтересів або цінностей [4, с. 241].

Для кожного типу дискурсу характерний специфічний ментальний ресурс – концептосистема [7, с. 249], сформована різноманітними концептами. Дотримуємося типології А. М. Приходька, на думку якого концепт в дискурсі може бути метахтонним (утворює ім'я дискурсу), автохтонним (є концептуальною константою дискурсу) або аллохтонним (є концептуальною змінною дискурсу) [6, с. 66–67]. При реконструкції концептосистеми САПД використовуємо методик [5, с. 162–173], що базується на основних положеннях концептології та лінгвостатистики.

Матеріалом дослідження елементів та реконструкції концептосистеми САПД слугували об'єктиватори концептів (повнозначні частини мови), відібрані із джерел британської художньої літератури відповідної тематики останнього десятиліття. Об'єднання об'єктиваторів концептів у семантичні області (домени) та їхня обробка лінгвостатистичними методиками (хі-квадрата та коефіцієнта спряженості Чупрова К) [2, с. 75] дозволяє виокремити значущі домени («Фізіологія та процеси в тілі людини», «Розумова діяльність», «Соціальні події та явища», «Родина», «Інші люди», «Емоції та почуття», «Домівка», «Артефакти», «Харчування», «Час», «Оцінка», «Характер», «Рух», «Спілкування» та «Інші істоти») та концепти кооперативного типу САПД в межах цих доменів, які отримали статус автохтонів PHYSIOLOGICAL PROCESS, HEALTH, SICKNESS (домен «Фізіологія та процеси у тілі людини»), KNOWLEDGE (домен «Розумова діяльність»), WORK, MONEY, MEETING, EDUCATION, CARE, BIRTHDAY, NEED, PROTECTION, ECOLOGY (домен «Соціальні події та явища»), PARENT, CHILD, GRANDPARENT, SIBLING, HEREDITY, BIOLOGICAL FATHER (домен «Роди-

на»), FRIEND, FAMILIAR PERSON (домен «Інші люди»), HOME, HOUSE, EVERYDAY LIFE (домен «Домівка»), PARAPHERNALIA, CLOTHES (домен «Артефакти»), FOOD, BEVERAGE (домен «Харчування»), TIME (домен «Час»), POSITIVE EVALUATION, QUANTITY, DEGREE (домен «Оцінка»), BEAUTY, GRATITUDE, PRUDENCE, INTELLIGENCE (домен «Характер»), RETURN, MOVEMENT (домен «Рух»), TALK (домен «Спілкування») та PET (домен «Інші істоти»).

Для виявлення кореляцій між автохтонними концептами було використано коефіцієнт лінійної кореляції r , який засвідчує, що зі збільшенням значень однієї ознаки збільшується або зменшується в певному порядку значення іншої ознаки. Значення коефіцієнту кореляції можуть коливатися в межах від +1 до -1. У випадку, коли між ознаками відсутня статистична залежність, значення коефіцієнту буде наближатися до нуля або буде рівне нулю. Відповідно, якщо між досліджуваними ознаками є залежність, то значення r буде наближатися до 1; знак при цьому позначає характер зв'язку [3, с. 123–124]. Коефіцієнт кореляції обчислюємо за формулою:

$$r = \frac{\sum (x_i - \bar{x})(y_i - \bar{y})}{\sqrt{\sum (x_i - \bar{x})^2 \sum (y_i - \bar{y})^2}}$$

де r – коефіцієнт лінійної кореляції, Σ – сума одержаних в результаті певних операцій величин, x_i – значення першої ознаки, y_i – значення другої ознаки, \bar{x} – середня величина значень першої ознаки, \bar{y} – середня величина для другої ознаки.

За інтенсивністю кореляцій найсильнішими вважаються ті зв'язки, значення яких знаходиться у межах від 0,87 до 1 [9, с. 57].

За результатами проведеного аналізу виокремлені 22 конфігурації автохтонів кооперативного типу САПД, що засвідчили сильні зв'язки.

Родина є основною життєвою цінністю. 'Families are shared memories, shared experiences, mutual affections, and, in extreme cases, passionate willingness to fight for what we feel to be our world and our values' [14, с. 121]. Для батьків важливо, щоб діти відчували любов, захист та безпеку [14, 93], а для останніх – самим бути та бачити батьків щасливими [19]. Значущість демонструє інтерконцептна кореляція PARENT-PROTECTION (0,91): 'If anyone says anything nasty about my mum to me. I ... I'll knock their block off.' 'Fighting doesn't solve anything,' Emily warned. 'Just point them in my direction, son, and leave it to me to put them straight' [17, с. 351].

У гармонійних стосунках сучасних родин помітно позитивне ставлення батьків та дітей одне до одного (CHILD – POSITIVE EVALUATION $r = 0,91$, CHILD – BEAUTY $r = 0,92$): 'Joanie had a twin. It happens. Her twin died during the birth. ... And Joanie was a beautiful child. A cute baby. Perfect.' [13, с. 323]. Однак, значущими у спектрі емоцій, актуалізованих у кооперативному типі САПД, являються автохтонні концепти FEAR, GUILT та REGRET. На нашу думку, поява страху пояснюється не тим, що він виникає у процесі спілкування, а тим, що батьки і діти діляться своїми переживаннями одне з одним (FEAR – CHILD $r = 0,83$): 'We feared you'd remained paralysed and I'm just overjoyed that you're able to walk again.' [17, с. 363]. Відчуття ж провини та жалю має місце у кооперативному дискурсі, коли один із мовців припустився помилки, усвідомив це та бажає виправити ситуацію, що склалася (GUILT – PARENT $r = 0,75$, REGRET – DEGREE $r = 0,7$). Із прийняттям почуття провини виникає і почуття жалю за скоєне.

У британському суспільстві обов'язки батьків, так звана батьківська відповідальність, визначається законодавчо та передбачає надання житла, захист і утримання дитини, привчання її до дисципліни, забезпечення її освітою та медичним лікуванням і догляд за її майном [19]. Самі ж британці, хорошими вважають тих батьків, котрі встановлюють дітям певні рамки та дисциплінують їх [18].

Проте у 21 ст. має місце відхід від традиційних родинних цінностей та традиційної «нуклеарної сім'ї» – зростає кількість випадків спільного проживання батьків без одруження, неповних сімей, специфічних стосунків між батьками та дітьми (PARENT-CHILD $r = 0,93$, PARENT-SIBLING $r = 0,88$): 'He's moving out when the baby's born.' 'I said, 'oh, sweetheart.' Dad said squeezing my hand. 'Why don't you come back home? No need to struggle on your own' ... 'Millions of women look after babies on their own....' [12, с. 199].

'...She didn't forget, you know. I think she wanted to have some birthday time just with you but then Hedley needed her and then Morwenna and then we ran out of time, didn't we?' [12, с. 311]. У наведеному прикладі батько намагається пояснити синові, що матері просто фізично не вистачило на нього часу через потребу в її увазі молодших брата і сестри. Оскільки сім'я є соціальною групою, важливим видається й уміння налагодити вербальний контакт між батьками і дітьми (PARENT – TALK $r = 0,89$): 'I'm sorry, John, this must be hard for you. You and I can have a chat later,' offered Derek' [17, с. 193].

У рамках кооперативного спілкування статистично значущими виявляються міжконцептуальні пари, що відображають турботу членів родини, зацікавленість у стані здоров'я, зокрема бабусь та дідусів, яких в європейській парадигмі не відносять до безпосередньої родини (CARE – PARENT $r = 0,93$): 'Come on, love, don't be so hard on him. He wants you to do well in your exams, but he understands you need time for your mates too.' [11, с. 63], де бачимо, що батько турбується про освіту доньки. Наступні пари концептів демонструють високу інтенсивність зв'язку – GRANDPARENT – SICKNESS $r = 0,95$: 'You were, you were going to say something else, Mum. Don't torment me.' 'I've no right to say it. Violet (granny) had emphysema, that's a fact. The doctor had been several times, it was officially diagnosed. And she was vastly overweight, with a kidney problem, plus she had diabetes, I think...' [12, с. 108] та HEALTH – POSITIVE EVALUATION $r = 0,92$: 'What's wrong with her?' 'She's got an infection.' 'Will she die?' 'They've given her antibiotics.' 'So she'll get better?' Silence. [10, с. 238].

Кожну людину цікавить її походження і це питання не залишається без уваги у парентальному дискурсі (HEREDITY – PARENT $r = 0,94$): 'Did you know him?' 'Not to speak to. He was quite a bit older. He may not be alive still. There's no getting round what genes you might have inherited from Rachel but at least taking my mother

out of the picture might improve the odds. Of course I can't answer for him and his family. ' [13, с. 77]. Для дитини наявність у себе спільних рис із батьками є елементом усвідомлення себе, як частини цієї родини.

Значну роль беззаперечно відіграє спілкування та співпраця з іншими людьми (CHILD – FRIEND $r = 0,7$, FRIEND – POSITIVE EVALUATION $r = 0,75$), причому важливим залишається момент позитивного сприйняття друзів: *'I know you didn't get much of a chance to chat to him while we were loading, but he used to have a stall close to mine on the market and he's still a good mate.'* [17, с. 108] Статистично важливими міжконцептними зв'язками у кооперативному типі САПД характеризуються пари FRIEND – PARAPHERNALIA (0,65) та FRIEND – TIME (0,88). Особисті речі дітей, батьків та їхніх друзів є тим спільним, що може їх об'єднувати (наприклад, записки, листи, музика): *Zoey helped me choose them and she's got them all on her iPod (it's got speakers if you need to borrow it)* [10, с. 267]. Для підтримання міцних та теплих стосунків з друзями необхідно приділяти їм час та увагу: *'Come on, love, don't be so hard on him. He wants you to do well in your exams, but he understands you need time for your mates too.'* [11, с. 63].

Однією із базових цінностей для британців є будинок, де мешкає родина. Базовою ідеєю дому є «... is a brick house with rooms upstairs and downstairs with a garden ... unless you're young or old or poor» [14, с. 51-53]. Сьогодні будинки є доволі дорогими, але британці, все ж, беруть їх під іпотеку на значну кількість років, воліючи мати власне житло (показник кореляції у парі CHILD-HOUSE склав 0, 89). Продаж та покупка нового дому часто є основою для багатьох рішень [14, с. 121]: *'Our daughter has bought a house!' He pauses momentarily. 'We're very, very proud, aren't we, Jane?' 'We used to say, who on earth would ever give our little Becky a mortgage?' Mum chimes in. 'We were quite worried, love! But now you've got a beautiful house in Maida Vale!'* [15, с. 167].

Отож, домівка, де відбувається безпосереднє спілкування та де мовці проводять значну частину спільного часу, є одним із ментальних стрижнів САПД. Як показує дослідження, значущістю позначена пара RETURN – HOME ($r = 0,98$): *'... When's Linda coming home?' 'She'll be in – soon as she's finished work.'* [16, с. 394], що засвідчує актуальність повернення додому після роботи чи прогулянки не лише власне мовців, а й інших членів родини з уточненням часових меж TIME – HOME ($r = 0,94$): *'Oh, you're at home at last'* [16, с. 393].

Один із найвищих показників кореляційної залежності належить парі автохтонів FOOD – MONEY ($r = 0,97$): *'Last week I got five sea bass just lying there in a plastic bag. If I begin to put things in Dad's freezer, we'll have plenty for parties and dinners and it won't cost your father a penny'* [10, с. 210]. Така значимість концептуальної пари зумовлена тим, що їжа, передусім, є життєвою необхідністю для кожної людини та складає певну частину витрат сімейного бюджету. З матеріалу очевидно, що їжа є особливо важливою у святкові дні та на різноманітних розважальних заходах (наприклад, вечірках). Їжа та напої виконують і функцію ліків від хвороб та поганого самопочуття (кореляція у парі FOOD-BEVERAGE виявлена на рівні 0,9): *'Barley sugar – that'll make you feel better. ... You should be drinking raspberry leaf tea ... Helps with the pains'* [16, с. 75].

Спостерігаємо також, що сучасні родини дотримуються традицій, пов'язаних із національними стравами (fish and chips, Sunday roast, puddings) та залюбки їх споживають: *'Oh, the puddings I made, ... the apple crumbles, the spotted dick – grand. Remember them, Jean? Proper puddings'* [12, с. 180].

Високоартісна їжа (або дорожча, ніж родина споживає зазвичай) асоціюється, насамперед, із сімейними святами (FOOD – BIRTHDAY $r = 0,89$), традиційним пригощанням є іменинний торт: *'Wait till you see the birthday cake, Mum. And the decorations.'* [15, с. 257]. З іменинами також пов'язана традиція вітальних листівок, яка збереглася донині: *'I almost forgot,' she said. 'Your card. It's in the glove compartment.'* [13, с. 205] – мати-художниця щороку власноруч робить усім своїм дітям листівки.

Продукти, які є корисними та здоровими, багатими на вітаміни, інколи розглядаються як елемент розкошу. Важливим акцентом є і кількість харчів, які споживаються, що підтверджує показник кореляції ($r = 0,9$) у парі FOOD – QUANTITY: *'You're cold because you don't eat enough, and that's what's happening next – toast.'* [11, с. 161], адже достатня кількість їжі є запорукою здоров'я дітей. Обговорення «продуктових» питань (місць продажу, якості, поживності, приготування) та процесів харчування (в межах і за межами дому) типове для комунікації сучасної британської родини та виступає, окрім іншого, і своєрідним обміном досвіду між поколіннями. Зафіксований зв'язок у парі PHYSIOLOGICAL PROCESS – FOOD ($r = 0,86$), що засвідчує очевидність відчуття голоду та холоду у разі нестачі їжі.

Частотність об'єктивації пари WORK – TIME ($r = 0,9$) пояснюється виховною доцільністю ознайомлення дитини з особливістю професійних обов'язків батьків та засвідчує актуальність тематизації або професійної необхідності дорослих або розмежування професійного і сімейного (як правило, обіцянки проведення спільного часу сім'єю після робочого дня): *'Can you go to our mom's this afternoon?' 'I need to work late'* [16, с. 515].

Концепт TIME утворює статистично значущі пари TIME – FOOD (0,87) і TIME – MONEY (0,79). Поєднання автохтонів TIME і FOOD найчастіше актуалізує або певну сімейну традицію щодо прийому їжі, яка регулярно повторюється, або час прийому чи приготування їжі: *'Did you hear that, John? We may have to put up with your gran, but at least, we'll still get our Sunday roast'* [17, с. 367] *'Anyway,' Mum said, 'he's getting his last few things together up there, so I'll make him some sandwiches in a minute and he can eat them in the car. I don't want them saying we sent him away hungry.'* *'Mum?' 'Perhaps I should pack him some snacks for later, some crisps and things.'* [11, с. 357].

При кооперативних парентальних стосунках батьки характеризують певний період свого життя, об'єктивуючи автохтон MONEY, що засвідчує певну матеріальну спроможність, очевидно істотну для усвідомлення статусу родини: *'There was a time when I didn't have the money for new clothes and I had to buy second-hand ones from this very shop'* [17, с. 117].

Матеріальна спроможність (MONEY – QUANTITY $r = 0,91$) активується переважно у контексті заробітної плати, бізнесу, благодійності та витрат на покупки: *'I had enough money! I could get the boots! Hooray!'* [15, с. 11]. Статистично значущою для кооперативної парентальної комунікації є пара автохтонних концептів WORK – MONEY ($r = 0,92$), у якій прослідковується залежність фінансових надходжень від залучених зусиль: *'There's nothing wrong with good, honest labour, and most of my earnings will go towards setting up a refuge I don't want to waste money on renting a flat'* [17, с. 52].

Також у родинях приділяється увага питанням екології та захисту навколишнього середовища (ECOLOGY – PARAPHERNALIA $r = 0,88$): *'We've all got you eco things, love,' says Mum fondly. 'We know how you are, with your chlorine dyes and your natural fibres.' ... 'There's apparently some vile, irresponsible company that sells yoga mats made of toxic computer parts. Trying to peddle them as «recycled».'* [17, с. 43].

Значущими для САПД є домашні улюбленці, якими у Британії традиційно вважаються собака, кіт, кролик, пташка та рибки (CHILD-PET $r = 0,7$): *'He's (parrot) shivering,' Joyce said. 'I think he looks poorly,' Linda said. 'Don't breathe near him!'* Violet said suddenly [16, с. 244].

Висновки. За результатами проведеного аналізу можемо твердити, що ключовими автохтонами кооперативної комунікації у сучасній британській родині виступають концепти PARENT, CHILD, FOOD, TIME, та MONEY, за участі яких утворюється найбільша кількість концептоконфігурацій. Посередництвом цих концептів до ментального ресурсу залучаються інші елементи концептосистеми САПД, які формують його концептуальне підґрунтя. Невід'ємною частиною спілкування між батьками і дітьми є теми родини, спадковості та здоров'я, дому та присутності у ньому, друзів, підтримки і турботи, роботи та грошей, а також емоцій, що супроводжують мовців при спілкуванні. Концепт FOOD проявляє найбільшу кореляційну залежність у парах із автохтонами MONEY, QUANTITY, BIRTHDAY та PHYSIOLOGICAL PROCESS, що при описі дійсності крізь призму парентальної комунікації актуалізує фізіологічні потреби людини, особливо ті, в яких діти залежать від батьків. Автохтон TIME із найбільшим ступенем зв'язку корелює з такими концептами як HOME, WORK, FRIEND, MONEY та FOOD. Ці показники демонструють важливість того як, де та з ким проводять час члени родини. Отож, реальність у проєкції засобами концептосистеми, в основі якої знаходиться спілкування сучасної британської сім'ї, на чільне місце виводить концепти, які презентують фізіологічні (вода, їжа, сон) та соціальні (спілкування, робота) потреби людини, а також потреби в особистій і соціальній безпеці (житло, здоров'я). До культурних домінант у межах спілкування сучасної британської родини можемо віднести домівку та харчування, а також відмітити дотримання традицій, однак із можливістю певних змін у складі родини, важливістю позитивних емоцій, спільного проведення часу і турботи про членів сім'ї.

Перспективу дослідження вбачаємо у виявленні типів зв'язків між автохтонними концептами САПД.

Література:

1. Бехта І. А. Дискурс наратора в англійській прозі / І. А. Бехта. – К. : Грамота, 2004. – 304 с. – Бібліогр. : С. 276.
2. Коропецька О. І. Автохтонні концепти та їхні конфігурації як елементи концептосистеми сучасного англійського парентального дискурсу. / О. І. Коропецька // Мир на гранях мови : міжнарод. сб. науч. тр. по лингвокультурологии / под ред. Е. Е. Стефанского. – Самара : Самар. Гуманит. Акад., 2013. – С. 74–78.
3. Левицкий В. В. Квантитативные методы в лингвистике / В. В. Левицкий. – Винница: Нова Книга, 2007. – 264 с.
4. Осовська І. М. Стратегії і преферентні тактики парентального німецькомовного дискурсу / І. М. Осовська // Наукові записки. Серія «Філологічна». – Острог : Вид-во Національного університету «Острозька академія». – Вип. 16. – 2010. – С. 240–246.
5. Осовська І. М. Сучасний німецькомовний сімейний дискурс: ментальний і вербальний ресурс : монографія / І. М. Осовська. – Чернівці : Видавничий дім «РОДОВІД», 2013. – 402 с.
6. Приходько А. М. Дискурсологія концепту vs концептологія дискурсу // Вісник Харківськ. Нац. Ун-ту ім. В. Н. Каразіна. – 2007. – №782. – С. 66–67.
7. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / Анатолій Миколайович Приходько. – Запоріжжя: Прем'єр, 2008. – 332 с.
8. Проценко О. Особливості матримоніального діалогічного дискурсу [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Nz/Fil/2009_81_3/statti/100.pdf
9. Руденко В. М. Математична статистика : [навч. посіб.] / В. М. Руденко. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 304 с.
10. Downham J. Before I die [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rulit.net/author/downham-jenny/en/1/date>
11. Downham J. You against me [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://royallib.ru/book/Downham_Jenny/You_Against_Me.html
12. Forster M. Isa & May / Margaret Forster. – London : Vintage Books, 2010. – 316 p.
13. Gale P. Notes from an exhibition / Patrick Gale. – London, New York, Toronto, Sydney and New Delhi, 2007. – 374 p.
14. Hewitt K. Understanding Britain Today / Karen Hewitt. – Oxford : Perspective Publications Ltd, 2009. – 307 p.
15. Kinsella S. Mini Shopaholic [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://royallib.ru/book/Kinsella_Sophie/Mini_Shopaholic.htm
16. Murray A. Family of Women / Annie Murray. – London : Pan Books, 2012. – 537 p.
17. Neale K. A father's revenge / Kitty Neale. – Avon, 2011. – 378 p.
18. The Modern British Family. Research for the Labour Party [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://britainthinks.com/sites/default/files/TheModernBritishFamily-print.pdf>
19. What is parental responsibility [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.gov.uk/parental-rights-responsibilities/what-is-parental-responsibility